

Edukacja seniorów do użytkowania nowych technologii. Nowe wyzwania dla polityki społecznej

Education of the elderly to use new technologies. New challenges for social policy

Key words: old age, aging, education, new technologies, social policy, University of the Third Age.

Abstract: Education of the elderly is unquestionably the most important part of the social policy nowadays. Education has positive influence on the adaptation to the old age and it also raises the quality of pensioners' lives. It plays a special role in preparing seniors for civilisation changes and modernisation. Without digital competences everyday functioning of seniors is endangered; they may also become lonely and excluded. This article presents the current situation related to the educational activity of seniors. It also includes the analysis of available reports on the digital competences of the elderly and the Third Age Universities. The article is an attempt to answer the question which direction the education of seniors should take.

Słowa kluczowe: starość, starzenie się, edukacja, nowe technologie, polityka społeczna, uniwersytet trzeciego wieku.

Streszczenie: Edukacja osób starszych jest jednym z ważniejszych zagadnień związanych z aktywnością seniorów w starości. Edukacja spełnia wiele ważnych funkcji, wpływa na przystosowanie się do starości oraz na podniesienie oceny jakości życia. Edukacja odgrywa szczególną rolę w przygotowaniu seniorów do zmian cywilizacyjnych i powszechnej technologizacji wszystkich obszarów życia codziennego. Bez kompetencji cyfrowych codzienne funkcjonowanie seniorów jest trudniejsze, sprzyja też samotności i wykluczeniu. W artykule tym przedstawiono problematykę wykorzystania nowoczesnych technologii przez seniorów oraz edukacji. Przeanalizowano dostępne raporty dotyczące kompetencji cyfrowych seniorów oraz uniwersytetów trzeciego wieku. Artykuł ten jest próbą odpowiedzi na pytanie, w którym kierunku powinna zmierzać edukacja seniorów. Przedstawiono również obecną sytuację związaną z aktywnością edukacyjną osób starszych.

Wstęp

Starzenie się społeczeństwa polskiego skłania do namysłu nad rolą edukacji w starości. Powstaje pytanie, czy obecna edukacja jest odpowiedzią na przyspieszające zmiany technologiczne. Przyspieszająca cyfryzacja, pojawiające się na rynku nowe

rozwiązania technologiczne są niezaprzeczalnym faktem. Nie ma też od nich odwrotu. Pojawia się jednak pytanie, jak w obliczu tych zmian radzą sobie seniorzy i czy pokolenie, które niedługo osiągnie wiek emerytalny, jest przygotowane na zmiany, które nas czekają w zakresie nowych technologii. Kolejnym pytaniem, które się nasuwa, jest: w jakim kierunku powinna iść edukacja? I czym jest edukacja dopasowana do potrzeb nie tylko seniorów, ale współczesnego rynku technologicznego.

Sytuacja demograficzna w Polsce, według najnowszych prognoz, nie jest zaskoczeniem. Polskę czeka dalszy, stopniowy ubytek ludności oraz znaczące zmiany struktury według wieku. Prognozy na 2050 rok przewidują, że osoby w wieku 65 lat i więcej życia będą stanowiły prawie 1/3 populacji, a ich liczba wzrośnie o 5,4 miliona w porównaniu z 2013 r. (GUS 2014, s. 109). Jedną z miar zaawansowania starzenia się ludności jest mediana wieku, która w Polsce w 2013 roku wynosiła 37,4 lat dla mężczyzn oraz 40,9 lat dla kobiet, przy czym starsza demograficznie była ludność zamieszkała w miastach. Przewiduje się, że w 2050 r. wiek środkowy wzrośnie do 50,1 lat dla mężczyzn i do 54,8 lat dla kobiet (tamże, s. 127–128). W prognozach przewidywany jest również znaczny wzrost odsetka osób starszych (65+) w społeczeństwie. Prognozuje się, że do 2050 roku odsetek osób starszych w miastach wzrośnie o 19 p. proc., natomiast na wsi o 16,8 p. proc. Udział osób starszych przekroczy 30% na obszarach wiejskich i zbliży się do 35% na terenach miejskich. W ostatnim roku prognozowanego okresu liczba osób w wieku 65 lat i więcej będzie stanowiła w miastach 179,3% stanu z 2013 r. i odpowiednio 224,9% na terenach wiejskich (tamże, s. 132). Dane te pokazują, że starzenie się społeczeństwa polskiego jest niezaprzeczalnym faktem. Dają też duże pole do dyskusji nad kształtem zmian edukacji, polityki społecznej i zdrowotnej wobec osób starszych. Dużym wyzwaniem będzie na pewno świadczenie usług opiekuńczych oraz wzrost zapotrzebowania na piekę zdrowotną dla osób starszych. Na pewno dużą rolę w kreowaniu polityki społecznej i zdrowotnej odgrywa edukacja. Kwestią, którą należy poddać dyskusji, jest kształt polityki edukacyjnej wobec seniorów, zagadnienie równych szans w dostępie do edukacji w starości, promowania działań edukacyjnych i motywowania seniorów do rozwoju w starości. Do refleksji nad rolą edukacji w kształtowaniu przyszłej polityki społeczno-zdrowotnej w kształtowaniu kompetencji cyfrowych skłania niedawno opublikowany raport *Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018* (GUS, 2020). W raporcie tym przedstawiono m.in. informacje na temat korzystania z Internetu. Obraz wykorzystywania TIK przez współczesnych seniorów nie jest pozytywny. Można jednak zauważyć, że sytuacja ta ulegnie poprawie. Pojawia się jednak pytanie, czy w przyszłości wystarczy tylko umiejętność wykorzystania TIK w życiu codziennym, czy też przyszłość jest bardziej nieprzewidywalna, niż nam się wydaje i czy kompetencje cyfrowe, do których edukujemy, są i będą wystarczające. Yuval Noah Harari podkreśla, że „ludzkość staje w obliczu niespotykanych rewolucji, wszystkie nasze dawne narracje upadają, a w ich miejsce nie powstała jeszcze żadna nowa” (Harari, 2018, s. 331). Harari w swoich rozważaniach na temat edukacji zauważa, że „szkoły powinny przestawić się na uczenie „czterech K” – krytycznego myślenia, komunikacji, kooperacji i kreatywności. Ujmując

to szerzej, szkoły powinny kłaść mniejszy nacisk na umiejętności techniczne, a silniej akcentować uniwersalne umiejętności życiowe. Najważniejsza będzie zdolność radzenia sobie ze zmianą, uczenia się nowych rzeczy i zachowywania równowagi psychicznej w nieznanych sytuacjach (Harari, 2018, s. 335). Przytoczony tu cytat dotyczący szkół nie jest bezcelowy. Mówiąc o szeroko pojętej edukacji, powinniśmy mieć na uwadze również te instytucje, które podejmują się kształcenia osób starszych, czyli m.in. uniwersytetach trzeciego wieku. Przy zachodzących zmianach we wszystkich dziedzinach życia, misją kształcenia w UTW powinno być przygotowanie do zmiany. Zmiana, której doświadczamy teraz, dotyczy wszystkich dziedzin życia. Edukacja seniorów nie powinna przechodzić obojętnie wobec kształcenia cyfrowego seniorów oraz pokazywania, jak nowoczesne technologie mogą wpłynąć na nasze życie. W postępie technologicznym nie powinniśmy upatrywać zagrożenia, ale przede wszystkim szanse na poprawę jakości życia.

W niniejszym artykule skoncentrowano się na kompetencjach cyfrowych seniorów oraz ofertach uniwersytetów trzeciego wieku dotyczących zagadnień związanych z technologizacją współczesnego życia. Rozważania zostaną zakończone wytycznymi do kreowania przyszłej polityki społecznej.

Seniorzy wobec technologii cyfrowych. Przegląd raportów

Użytkowanie nowoczesnych technologii wpisuje się w obszar aktywności społeczno-edukacyjnej. Aktywność ta jest jednym z najważniejszych wyznaczników jakości życia osób starszych (Jagielska, 2020) i jedną z podstawowych potrzeb osób starszych. Jedną z potrzeb jest potrzeba wypełnienia powiększonego wolumenu czasu w satysfakcjonujący sposób, potrzeba odpowiedniej stymulacji psychicznej i umysłowej (Tibbits, 1960). Według Zbigniewa Woźniaka „aktywność umożliwi zdobycie oparcia po utracie jednej bądź wielu ról życiowych (substytuty utraconych ról), zaś wysoki poziom aktywności wiąże się z wysokim morale i wieloma miernikami satysfakcji (choć spotkać można nieaktywnych, lecz zadowolonych ludzi starych – wystarczą dobre zdrowie i odpowiedni dochód)” (Woźniak, 2016, s. 96). Według autora „ważne jest tworzenie warunków sprzyjających różnym formom aktywności i nabywanie elastyczności w konfrontacji ze zmianami w otoczeniu, budowaniu poczucia godności i zaufania do własnego potencjału oraz możliwości dokonywania osobistych wyborów w różnych fazach cyklu życiowego. Dzięki zróżnicowanym formom aktywności rośnie morale i satysfakcja życiowa oraz zwiększa się szansa dopisywania nowych ról do dość statycznej pozycji emeryta” (tamże, s. 101). Jedną z aktywności, które podejmują seniorzy, jest wykorzystanie nowych technologii. Nie jest jednak zaskoczeniem, że jest to jedna z najrzadziej podejmowanych aktywności. Analiza dostępnych raportów opublikowanych m.in. przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) prowadzi do wniosku, że użytkowanie nowoczesnych technologii koreluje z wiekiem i wykształceniem badanych i że ich odbiorcami są osoby młode. Częstość wykorzystania nowoczesnych technologii spada wraz z wiekiem badanych. Seniorzy natomiast bardzo rzadko wykorzystują je w życiu codziennym.

Warto jednak zauważyć, że w ostatnich latach wśród seniorów wzrosła liczba odbiorców nowoczesnych technologii. Według Tomasza Gobana-Klasa współczesne społeczeństwa intensywniej wykorzystują nowe technologie, znajdują też szersze zastosowanie ich w życiu codziennym. Nowe technologie umożliwiają pokonanie barier, tj. czas i przestrzeń (Goban-Klas, 2005). Współczesne społeczeństwa charakteryzuje to, że technologie są wszechobecne w ich życiu i mają wszechstronne zastosowanie, np.: kontakty międzyludzkie, wspomaganie czynności ludzkich, nieograniczony dostęp do informacji i wiedzy. Wszechobecność nowych technologii zmienia społeczne funkcjonowanie jednostki. Nowoczesne technologie to nie tylko dostęp do internetu, umiejętność robienia zakupów, przelewów bankowych, składania PIT-ów przez internet. Ma szerokie zastosowanie w edukacji, służbie zdrowia. Umiejętność wykorzystania nowych technologii wpływa na poprawę jakości życia, a umiejętność wykorzystania ich w życiu codziennym wpływa np. na efektywniejsze zarządzanie czasem. Ostatnie wydarzenia w kraju i na świecie, związane z pojawieniem się pandemii koronawirusa, pokazują jak bardzo umiejętność stosowania nowych technologii przez osoby starsze wpłynęłaby na poprawę jakości życia, przeciwdziałałaby samotności i wykluczeniu, umożliwiając załatwienie wielu ważnych spraw zdalnie.

Przegląd raportów i wyników badań pokazuje, że współczesny senior nie posiada kompetencji cyfrowych. Rzadko korzysta z internetu. Wyniki badań przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny wskazują na to, że tylko 13% osób powyżej 65 r.ż. deklaruje, że codziennie korzysta z internetu, natomiast aż 75% deklaruje, że nigdy nie korzystało z niego. Seniorzy najczęściej korzystają z internetu w celu znalezienia potrzebnych informacji 16%, korzystania z bankowości internetowej 9%, korzystania z portali społecznościowych 7%, zakupów lub sprzedaży produktów i usług 6%, skorzystania z usług administracji publicznej przez internet 6% (GUS, 2017, s. 5–6).

Osoby starsze bardziej od Internetu preferują inne media. Wynika to m.in. z raportu „World Internet Project. Poland (2013)” przygotowanego przez Agorę SA i Orange Polska. Zgodnie z otrzymanymi wynikami aktywnościami preferowanymi przez osoby starsze to oglądanie telewizji – 98%, słuchanie radia – 83%, czytanie prasy – 76% oraz korzystanie z internetu – niecałe 29% procent ludzi starszych (Kubicki, Batorski, 2015, za: Garwol, 2019). Wyniki tych badań pokrywają się z wynikami badań prowadzonych przez m.in. Małgorzatę Halicką (2004), Katarzynę Białożył (2020) czy Katarzynę Jagielską (2020). Warty podkreślenia wynikiem badań zawartym w tym raporcie jest to, że osoby wiekowo starsze, pomimo tego, iż deklarowały, że nie korzystały z internetu w takim stopniu jak osoby młode, to doceniały jego zalety. Zdaniem 71% badanych internet jest narzędziem pozwalającym na zaoszczędzenie czasu, a zdaniem 67% z nich bez nowych technologii społeczeństwo nie mogłoby funkcjonować. Prawie połowa (48%) stwierdziła też, że internet pomaga zabijać im czas, gdy się nudzą lub nie mają co robić (Kubicki, Batorski, 2015, za Garwol: 2019).

Wyniki badań zawarte w raporcie będącym pokłosiem projektu „Wyrównanie szans na rynku pracy dla osób 50+” wskazały na fakt, że ponad połowa respondentów (55%) w wieku 45–69 lat nie potrafiła dokonać płatności za pośrednictwem internetu, prawie połowa (44%) nie wiedziała, jak obsłużyć pocztę e-mail, 40% nie umiało znaleźć w internecie informacji, a 10% robiło to w sposób bardzo słaby. Prawie połowa (47%) nie potrafiła pisać tekstów i zapisywać ich na dysku, a ponad połowa (56%) nie wiedziała, jak dokonywać zakupów poprzez internet oraz jak obsługiwać program Excel (54%) (Warwas, [http](http://)).

Niskie kompetencje cyfrowe osób starszych potwierdzają też badania GUS z 2018 roku (GUS, 2020). W przedziale wiekowym 45–54 lat 9,3% respondentów deklaroowało, że nie wykorzystuje Internetu z powodu braku odpowiednich kompetencji, 55–65 lat – 23,9%, 65–74 lat – 38,3%, powyżej 75 roku życia – 54,5% (GUS, 2020, s. 153–154). Osoby starsze najczęściej wykorzystują internet do pozyskiwania informacji – 58% respondentów w wieku 55–64 lat oraz interpersonalnej komunikacji internetowej – 27% respondentów w przedziale wiekowym 65–74 lat, natomiast w najstarszej grupie wiekowej (75 lat i więcej) odsetek ten kształtował się na poziomie niecałych 10%. Kolejnym obszarem wykorzystania internetu była bankowość i transakcje internetowe. Zgodnie z otrzymanymi wynikami tendencja w wykorzystaniu bankowości elektronicznej jest uzależniona od wieku. Generalnie wraz ze wzrostem wieku odsetki korzystających z transakcji i bankowości internetowej zmniejszały się. Najniższy odsetek korzystających z tej formy użytkowania internetu zanotowano w najstarszej grupie wieku – 75 lat i więcej (ponad 8%). Kolejny niski odsetek wystąpił wśród osób liczących 65–74 lat (prawie 27%), następnie wśród osób w wieku 55–64 lat (ok. 45%). Innym obszarem wykorzystania nowoczesnych technologii jest rozrywka kulturalna w przestrzeni internetowej. W przypadku osób w wieku 65–74 lat odsetek korzystających w ten sposób z Internetu był stosunkowo niski i wyniósł 7%. Na kolejnym miejscu użytkowania znalazła się e-administracja. Osoby będące w wieku przedemerytalnym i wczesnoemerytalnym (55–64 lat) już rzadziej korzystały z tej formy dostępu do usług administracji publicznej (22%). Najrzadziej z usług e-administracji korzystały dwie najstarsze badane grupy wieku, przy czym między nimi zaobserwowano znaczącą różnicę w odsetkach. I tak wśród osób w przedziale wiekowym 65–74 lat wartość tego odsetka wyniosła ok. 11%, a wśród osób w wieku 75 lat i więcej – prawie 3%. Na kolejnym miejscu znalazły się: publikowanie w internecie informacji i opinii – odsetki w starszych grupach wieku kształtowały się od 6% (55–64 lat) do 1% (75 lat i więcej), komunikacja dotycząca zatrudnienia – odsetki w starszych grupach wieku były bardzo niskie i kształtowały się na poziomie od 5% w grupie 55–64 lat do wartości bliskiej 0% w grupie osób w wieku 75 lat i więcej; nauka – odsetek w starszych grupach wieku nie przekroczył 3%, przy czym w najstarszej grupie był bliski 0%. Zakres aktywności internetowej wyraźnie różnicowany był przez wiek. Wraz z wiekiem rósł odsetek osób niekorzystających z internetu (GUS, 2020 s. 85–104).

Użytkowanie przez osoby starsze internetu pokazuje, że osoby starsze coraz częściej przekonują się do stosowania nowoczesnych technologii. Jest to zjawisko korzystne z uwagi na to, iż postęp technologizacji wszystkich obszarów życia przyspiesza. Wszyscy musimy uczyć się użytkowania nowych produktów i usług oferowanych na rynku. Wymaga to od nas kompetencji do użytkowania nowoczesnych technologii, odnajdywania się w świecie nadmiaru informacji. Współczesny senior znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji. Jego edukacja nie przyczyniła się do wykształcenia kompetencji cyfrowych. Przyspieszający postęp technologiczny to zjawisko ostatnich dwóch dekad. Trzeba również brać pod uwagę fakt, że wraz z wiekiem zarówno zdolność, jak i chęć do przyswajania nowych umiejętności się zmniejsza. Dużą rolę w przeciwdziałaniu wykluczeniu cyfrowemu i oswojeniu nowoczesnych technologii odgrywałyby kampanie społeczne, programy edukacyjne. Szczególną rolę powinny jednak odgrywać uniwersytety trzeciego wieku oraz polityka społeczna. Programy rządowe na rzecz aktywizacji osób starszych powinny bardziej koncentrować się na „oswojeniu” nowoczesnych technologii. Gerontolodzy podkreślają, że starość jest „szansą samodzielnego odkrywania siebie i zwracają uwagę na tragedie powodowane własnymi błędami. Na indywidualny proces starzenia mogą wpływać ci, którzy sami się rozwijają, wzbogacają swoją osobowość, zmierzają do określonego celu” (Piotrowski, 2005).

Uniwersytety trzeciego wieku wobec edukacji cyfrowej

Jedną z najważniejszych aktywności, które podejmują seniorzy jest aktywność edukacyjna. W literaturze przedmiotu aktywność edukacyjna ludzi starszych rozumiana jest jako proces aktywnego przystosowywania się do zmieniającej się rzeczywistości (Czerniawska 2001, s. 33). Podejmowanie działań edukacyjnych sprzyja lepszemu samopoznaniu, samoakceptacji, pozytywnemu myśleniu. Ponadto należy podkreślić, że edukacja w późnej dorosłości umożliwia podtrzymywanie samodzielności i niezależności osób starszych (Halicki 2000), co jest jedną z najważniejszych potrzeb seniorów. Myśli o byciu niesamodzielnym są jednym z największych niepokojów tego okresu życia (Jagielska, 2020). Warto w tym miejscu przytoczyć teorię S. Timmermana (1985), według której istnieją cztery typy edukacji służące zdobyciu samodzielności: (1) Zdobywanie wiedzy i umiejętności służących utrzymywaniu podstaw ekonomicznych; (2) Nabywanie praktycznych umiejętności, które potrzebne są do dalszego życia; (3) Nabywanie umiejętności działania na rzecz innych; (4) Nauka, której celem jest osiągnięcie pełni człowieczeństwa, czyli ogólny rozwój (za: Halicki, 2009, s. 205). Edukacja ma zatem bardzo ważne znaczenie w życiu człowieka, na każdym etapie życia, szczególnie zaś rolę odgrywa w starości. Podejmowanie aktywności edukacyjnej umożliwia podtrzymywanie aktywnych form uczestnictwa w życiu społecznym (Halicki, 2009, Jagielska, 2020). Edukacja dla osób starszych jest nie tylko rozrywką intelektualną, kulturalną, treningiem umysłowym, ale także drogą do niezależności, emancypacji i stałego rozwoju (Fabiś, 2006, s. 34, por. Mandrzejweska-Smól, 2014). Aktywność edukacyjna wpływa także na poprawę oceny jakości życia w starości (Halicka, 2004, Halicki, 2009, Białożył, 2020,

Jagielska, 2020). Aktywność edukacyjna jest niezwykle ważna w kontekście kształtowania poczucia sensu życia osób starszych, gdyż ułatwia ona i umożliwia przygotowanie się do starości i daje szansę na „pozytywne starzenie się” (Pikuła, 2016).

Współczesność wymaga od wszystkich ciągłego kształcenia się. Konieczność podejmowania aktywności edukacyjnej jest powiązana z wieloma czynnikami, do których należą postęp cywilizacyjny, rozwój nauki i techniki i związana z nim technologizacja codzienności, idea uczenia się przez całe życie i globalizacja wszystkich sfer życia. Postęp cywilizacyjny i wszechobecna technologizacja wymaga od każdego człowieka ciągłego poszerzania wiedzy i doskonalenia umiejętności użytkowania nowoczesnych technologii, bycia na bieżąco z tym, co oferuje nam rynek dóbr i usług. Przez postęp cywilizacyjny należy zatem rozumieć „proces ciągłego podążania za doznaniem poczucia nieustannego uczestnictwa w rozumieniu i kształtowaniu obrazu rzeczywistości. To również poznawanie siebie i nabywanie doświadczenia w sposobach uczenia się i realne zdobywanie wiedzy” (Roguska, 2009, s. 77).

Edukacja w starości odgrywa zatem bardzo istotną rolę, przeciwdziałając marginalizacji osób starszych. Przejawy każdej działalności edukacyjnej są bardzo ważne w okresie jesieni życia, gdyż każda działalność mająca na celu stymulowanie wysiłku umysłowego w starości przynosi wymierne korzyści na tym etapie życia.

Szczególną rolę spełniają tu uniwersytety trzeciego wieku. Realizują one działania mające na celu rozwój osobisty, a proponowane przez nie oferty edukacyjne umożliwiają seniorom adaptację do starości, zmieniającego się świata, rozwijanie pasji, podtrzymywanie więzi społecznych oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (Fabiś, 2008, s. 91, por. Mandrzejewska-Smól, 2015). Uczestnictwo w zajęciach oferowanych przez UTW pomaga osobom starszym nauczyć się umiejętności, które ułatwią im funkcjonowanie we współczesnym świecie, który naznaczony jest nieustanną i ciągłą zmianą, która ulega przyspieszeniu. Edukacja w starości umożliwia nabycie nowych umiejętności, które ułatwiają rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji, uczyć umiejętności organizowania czasu wolnego czy też przygotowują do bycia aktywnym użytkownikiem nowoczesnych technologii. W świecie ogarniętym postępującą cyfryzacją osvajanie użytkowania „nowoczesnych technologii” powinno być jednym z podstawowych działań edukacyjnych uniwersytetów trzeciego wieku. Umiejętność korzystania z dobrodziejstw nowoczesnych technologii ułatwia w znacznej mierze funkcjonowanie jednostki we współczesnym świecie. Brak tych umiejętności przyczynia się do marginalizacji. Zgodnie z danymi przedstawionymi w poprzedniej części artykułu, seniorzy są grupą, która jest narażona na wykluczenie cyfrowe. Nie są oni aktywnymi użytkownikami nowoczesnych technologii, a grupa osób, które wykorzystują je w życiu codziennym, jest niestety nadal zbyt mała. Aktywność edukacyjna ma zatem za zadanie likwidowanie barier i przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu osób starszych. Ważną rolę odgrywać powinny tu UTW, których oferta studiów powinna odpowiadać zmianom cywilizacyjnym i postępującej technologizacji życia. Zgodnie z raportem GUS *Uniwersytety Trzeciego Wieku w roku akademickim 2017/2018 z 2019 roku* główną

idea działalności UTW w Polsce było w roku akademicki 2017/2018 – stworzenie słuchaczom możliwości aktywnego spędzania czasu (92,0% ogółu UTW W Polsce), kształcenie lub poszerzanie wiedzy słuchaczy – 91,2%, rozwijanie ich zainteresowań – 90,3%, upowszechnianie zdrowego trybu życia (82,1% UTW), czy stworzenie słuchaczom możliwości nawiązywania lub utrzymania kontaktów towarzyskich (81,3% UTW) (GUS, 2019, s. 16).

Warto podkreślić, że działalność uniwersytetów trzeciego wieku spełnia istotną rolę w kreowaniu polityki senioralnej wpisującym się w ideę społeczeństwa opartego na wiedzy i koncepcji uczenia się przez całe życie (Lifelong Learning) oraz wychodzącym naprzeciw potrzebom starzejącego się polskiego społeczeństwa. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego (2019) w 2018 r. ponad połowa ludności Polski osiągnęła wiek 40 lat (51,2%), z tego 24,5% ukończyło 60 lat. Osoby starsze stanowiły zatem prawie ¼ ogółu ludzkości. Podejmowanie działań edukacyjnych mających na celu włączenie społeczne, ułatwienie funkcjonowania w świecie opartym na technologii jest jednym z najważniejszych zadań, jakie stoi przed polityką społeczną państwa.

Tymczasem dane zawarte w pracach badawczych i raportach nie nastrojają pozytywnie i wskazują, że przed polityką społeczno-edukacyjną jest jeszcze długa droga, a realizacja idei edukacji całościowej jest dopiero na początku wdrażania jej w społeczeństwie polskim. Osoby starsze rzadko uczestniczą w przedsięwzięciach edukacyjnych, a ich aktywność edukacyjna jest zdeterminowana wiekiem oraz miejscem zamieszkania – większą wykazują osoby młodsze oraz mieszkańcy miast. UTW najczęściej powstają w dużych lub średnich (Richert-Kaźmierska, Forkiewicz, 2013).

W tym kontekście interesująco przedstawiają się najnowsze dane dotyczące działalności UTW w Polsce. Zgodnie z opracowaniem sygnałnym GUS z 2019 dotyczącym działalności UTW w Polsce w 2018 roku działało 640 tego typu placówek (GUS, 2019, s. 1).

We wszystkich badanych UTW w Polsce studiowało łącznie 113,2 tys. słuchaczy, w tym 95,4 tys. kobiet. Dla porównania w 2018 roku liczba ludności w wieku 60 lat i więcej wynosiła 9,5 mln (MRPiPS, 2018, s. 7). Zatem odsetek osób uczestniczących w edukacji na UTW wynosił tylko około 1% ogółu seniorów w Polsce. Najwięcej studiujących seniorów to osoby w wieku 61–75 lat (71,9%). Udział pozostałych grup wiekowych rozkłada się następująco: w przedziale wiekowym do 60 roku życia odsetek osób starszych uczestniczących w zajęciach wynosił 11,7%, natomiast wśród osób powyżej 76 roku życia – 16,4%. Pod względem poziomu wykształcenia dominowały osoby z wykształceniem średnim (50,5%), na kolejnych miejscach znalazły się osoby z wykształceniem wyższym (37,9%), zasadniczym zawodowym 9%, podstawowym 2,6%. Według statusu na rynku pracy najwięcej słuchaczy miało status emeryta (87,9%), następnie renciści – 7,3%, osoby pracujące 4,3%, osoby bezrobotne 0,5% (GUS, 2019, s. 2–3). Można pokusić się o wnioski, że edukacja na UTW jest edukacją elitarną dostępną tylko dla niewielkiej liczby seniorów.

Przedstawione powyżej dane są niezbitym dowodem na braki instytucjonalne w dostępie do edukacji i jednocześnie wskazują barierę w dostępie do niej dla osób starszych. Pojawia się jednak pytanie dotyczące tematyki wykładów oferowanej na uniwersytetach trzeciego wieku. Zgodnie z raportem przygotowanym przez GUS (2019) w ofercie UTW dominowały zajęcia: sportowe i ruchowe (88,2%), kursy językowe, lektoraty (81,4%), zajęcia artystyczne (73%) warsztaty plastyczne, rzeźbiarskie, rękodzieło itp. (70,9%), kursy komputerowe (69,6%). Zgodnie z deklaracjami na UTW najczęściej organizowane były zajęcia o tematyce: medycyna i zdrowie (91,7%), kultura i sztuka (79,1%), nauki przyrodnicze, turystyka, geografia (76,9%), psychologia, przygotowanie do późnej starości (71,5%), filozofia i historia (65,6%). Oferta UTW jest bogata pod względem zajęć rozwijających pasje i zainteresowania, promujących zdrowy i aktywny tryb życia, warsztatów psychologicznych itp. Oferują też kursy komputerowe, lektoraty a nieliczne organizują warsztaty nowoczesnych technologii. Pytaniem, które koniecznie trzeba sobie postawić, jest: dlaczego najważniejszymi zagadnieniami poruszonymi na UTW nie jest możliwość wykorzystywania nowoczesnych technologii. Umiejętność korzystania z tych technologii to nie tylko użytkowanie komputera czy telefonu. To również korzystanie z dobrodziejstw techniki w obszarze zdrowia, nauki języków obcych, maszynowego tłumaczenia tekstów itp. Może warto przybliżyć tematykę wykorzystania nowoczesnych technologii w życiu codziennym. Obszary zastosowań technologicznych dotyczą wszystkich obszarów życia: od zdrowia, przez edukację do relacji społecznych. Umiejętność korzystania z dobrodziejstw postępu technologicznego sprawia, że możemy łączyć się w każdym miejscu i w dowolnym czasie z najbliższymi, możemy czytać teksty w języku obcym, wykorzystując aplikacje służące do tłumaczeń, monitorować parametry życiowe, wykorzystując odpowiednie opaski, być pod stałą opieką lekarzy specjalistów wykorzystujących w pracy telemedycynę. Korzyści z korzystania z technologii jest zdecydowanie więcej. Niestety dane dotyczące zachowań edukacyjnych i użytkowania nowoczesnych technologii pokazują, że są one poza zasięgiem osób starszych.

Z przedstawionych raportów wyłania się smutny obraz aktywności edukacyjnej osób starszych. Obraz ten pokazuje również to, że oferta edukacyjna dla „miejskich” seniorów dedykowana jest najpilniejszym dla ich wieku problemom zdrowotnym, a także rozwija ich pasje i zainteresowania. Co prawda jest odpowiedzią na postęp techniczny i cywilizacyjny, jednak jest to tylko niewielki ułamek działań na rzecz przygotowania osób starszych do technologizacji życia codziennego.

Podsumowanie i wnioski

Aktywność edukacyjna, która pomaga człowiekowi starszemu ciągle doskonalić się, jest jedną z najważniejszych aktywności w starości. Umożliwia ćwiczenie umysłu, pamięci oraz pozwala na przyjemność obcowania z ludźmi i opanowywanie nowej wiedzy i umiejętności (Dzięgielewska 2006, s. 163). Niestety nie jest ona najczęściej podejmowaną i preferowaną działalnością w starości.

Kolejną ważną aktywnością w starości jest użytkowanie nowoczesnych technologii. Również w tym przypadku seniorzy na tle całego społeczeństwa wypadają źle. Nie są bowiem aktywnymi odbiorcami nowoczesnych technologii. Raporty przygotowane przez GUS nie pozostawiają wątpliwości, że współczesny senior nadal jest wykluczony cyfrowo, choć w tym obszarze nastąpiła poprawa. Pozytywnie nie nastraja również dostępność do edukacji na uniwersytetach trzeciego wieku. Dostępność tych instytucji skłania do refleksji, że współczesny senior jest również wykluczony edukacyjnie. Jego brak kompetencji cyfrowych pogłębia to wykluczenie, bo nie mając świadomości dostępności do oferty edukacyjnej w sieci, dostępność kursów on-line, nie mając kompetencji do wykorzystywania nowych technologii, po prostu nie korzysta z tej oferty. Jedynie 1% seniorów ma możliwość uczestniczenia w zajęciach oferowanych przez UTW, jednak oferta tych instytucji nie jest ukierunkowana w głównej mierze na kształcenie umiejętności wykorzystywania nowoczesnych technologii. Oferta ta jest skoncentrowana na problemach zdrowotnych, zdrowym trybie życia, turystyce, rozwijaniu pasji i zainteresowań. Niestety problem polega na tym, że umiejętność wykorzystania nowoczesnych technologii daje bardzo duże możliwości i może skłaniać do zmian nawyków żywieniowych, aktywnego trybu życia, uczestnictwa w kulturze, rozwijania relacji społecznych. Korzyści można tu wymienić zdecydowanie więcej. Niestety temat podnoszenia kompetencji cyfrowych nadal dla seniorów pozostaje tematem tabu. Ukazany obraz cyfrowo wykluczonego seniora, biernego edukacyjnie skłania do refleksji i daje ważne wytyczne do polityki społecznej: programy mające na celu aktywizować osoby starsze w głównej mierze powinny koncentrować się na podnoszeniu kompetencji cyfrowych seniorów, oswajając ich z postępowaniem technologicznym. Konieczność ta ujawniła się w ostatnich miesiącach w sytuacji wystąpienia pandemii. Brak tych umiejętności wykluczył seniorów zdrowotnie, wpłynął negatywnie na relacje społeczne, na aktywność edukacyjną osób starszych. Oprócz specjalnie dedykowanych programów aktywizacyjnych polityka społeczna powinna koncentrować się na przygotowaniu specjalnych programów edukacyjnych dla seniorów i emitowaniu ich w telewizji publicznej. Zgodnie z przedstawionymi danymi najczęstszą aktywnością wolnoczasową osób starszych jest oglądanie telewizji (por. Halicka, 2004, Białyżył 2020, Jagielska, 2020). Najczęściej wybieranymi przez osoby powyżej 50 roku życia kanałami są TVP1 i TVP2 (www.rynekseniora.pl), czyli oglądają oni telewizję publiczną. Może warto w ramach promowania używania nowoczesnych technologii przygotować cykl programów edukacyjnych dla seniorów w preferowanych dla nich godzinach. Oczywiście analiza raportów wskazuje na to, że przyszli seniorzy będą aktywnymi użytkownikami nowoczesnych technologii, jednak polityka społeczna powinna w najbliższym czasie bardziej promować ten rodzaj aktywności wśród obecnych seniorów. Edukacja powinna mieć na celu nauczenia każdej jednostki zdolności do radzenia sobie ze zmianą, uczenia się nowych rzeczy. Edukacja do wykorzystania technologii i otwarcia się na postęp technologiczny jest kluczem do sukcesu współczesnych seniorów.

Bibliografia

1. Białyżył K. (2020), *Aktywność edukacyjna i społeczna kobiet w okresie późnej starości*, Kraków; Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
2. Czerniawska O. (2001), *Wokół edukacji osób starszych*, „Edukacja Dorosłych”, nr 3.
3. Fabiś A. (2006), *Edukacja seniorów – odpowiedź na wymagania współczesności*, Edukacja Dorosłych, 1–2, 33–34.
4. Fabiś A. (2008), *Aktywność kulturalno-oświatowa osób starszych*, [w:] A. Fabiś (red.), *Aktywność społeczna, kulturalna i oświatowa seniorów*. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji.
5. Garwol K. (2019), *Stopień umiejętności korzystania z technologii cyfrowych a wykluczenie społeczne na przykładzie osób niepełnosprawnych, starszych i ubogich*, *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, nr 58 (2).
6. Goban-Klas T. (2005), *Cywilizacja medialna*, WSiP, Warszawa 2005.
7. Halicka M. (2004), *Satysfakcja życiowa ludzi starych: studium teoretyczno-empiryczne*, Białystok: Akademia Medyczna.
8. Halicki J., (2000), *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej*, *Trans Humana*, Białystok.
9. Halicki J., (2009), *Edukacja w starości jako działanie poprawiające jakość życia seniorów*, „Chochłanna”, nr 2.
10. Harari, Y.N., (2020), *21 lekcji na XXI wiek*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
11. *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2018 r.* (2019), Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-2018-r> [dostęp 19.08.2020].
12. Jagielska K. (2020), *Jakość życia emerytowanych nauczycieli*, Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
13. *Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce Wyniki Badania spójności społecznej 2018*, Główny Urząd Statystyczny, 2020 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-i-kapital-spoeczny-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018,4,3.html> [dostęp 19.08.2020].
14. *Jakość życia osób starszych w Polsce. Na podstawie wyników badania spójności społecznej 2015*, GUS, Warszawa 2017.
15. Kubicki, P., Batorski, D. (2015), *Kompetencje medialne osób w wieku 50+. Bariery i rekomendacje*, [w:] M. Federowicz, S. Ratajski (red.), *O potrzebie edukacji medialnej w Polsce* (s. 315–336). Warszawa: Polski Komitet do spraw UNESCO, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji.
16. Mandrzejewska-Smół I. (2014), *Aktywność edukacyjna jako główny wyznacznik aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym osób w okresie późnej dorosłości*, „Przegląd Pedagogiczny”, nr 1.
17. Piukuła N.G. (2016), *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*, Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
18. Piotrowski E.P. (2005), *Meandry przedłużania życia poprzez aktywne uczestnictwo w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku*, [w:] M. Orłowska (red.), *Skazani na wykluczenie* (s. 156–167). Warszawa: Wydawnictwo APS im. M. Grzegorzewskiej.
19. *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html> [dostęp: 19.08.2020].
20. Richert-Każmierska A., Forkiewicz M. (2013), *Kształcenie osób starszych w koncepcji aktywne-go starzenia się*, *Studia Ekonomiczne Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach*, 131.

21. Roguska A. (2009), *Edukacja permanentna osób dorosłych w starości*, [w:] T. Zacharuk, B. Boczukowa (red.), *Edukacja permanentna dorosłych w dobie przemian*. Kielce: Wyd. AP.
22. Tibbitts C. (Ed.) (1960), *Handbook of social gerontology*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
23. *Uniwersytet Trzeciego Wieku w Polsce w 2018 r. Informacje sygnalne* (2019). Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/uniwersytety-trzeciego-wieku-w-polsce-w-2018-r-,10,2.html?pdf=1> [dostęp 19.08.2020].
24. Woźniak Z. (2016), *Starość. Bilans – Zadanie – Wyzwanie*. Poznań.

dr hab., prof. UP Norbert G. Pikuła – Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie